

Hva er bruk, brukere og bruksmåte?

Momenter til en nyansering av noen nøkkelbegrep

Notat til IN3220/4220

Svein Hovde, jan. 2021, revidert jan. 22

Generelt formulert er en bruker en person eller en gruppe av personer som har omgang med ting, teknologi, tjenestetilbud, arkitektur og infrastruktur i en kultur eller naturgitte omgivelser over tid. Bruk er den virksomheten eller aktiviteten brukere inngår i. Vi avgrensar altså her betegnelsen bruker til *mennesker*. En kunne innvende at for eksempel hunder er brukere av hundemat, seler, bånd og annet utstyr, at de plasseres i tjenestetilbud som hundepensjonat og i høyeste grad er brukere av natur. Men her betrakter vi altså med et antroposentrisk blikk.

Når vi bruker uttrykket *har omgang med* refererer det til at bruk dreier seg om en form for utveksling, interaksjon eller samspill. Virksomheten bruk forutsetter et fysisk og mentalt skille mellom bruker og det som brukes. Brukshandlingen(e) oppstår gjennom viljebestemte eller ubevisste handlinger som i form av engangshendelser, varig eller mer permanent avstedkommer et ønsket eller utilsiktet resultat. Oppramsingen av *det vi bruker* rommer forhold som kan være konkret og avgrenset, eksempelvis en elektrisk drill eller en app på smarttelefonen eller det handlingsmiljø vi har rundt oss, her angitt med de svært allmenne begrepene kultur og natur.

Formuleringene over bør ikke betraktes som en definisjon av bruker om en støtter seg til hva en definisjon vanligvis gjør eller forsøker å gjøre. De er bevisst assosiasjons-åpnende, mens hensikten med definisjoner vanligvis er å avgrense og peke ut hva noe er til forskjell fra noe annet. Eksempelvis vil veitrafikkloven av gode grunner være maksimalt presis med tanke på hva som menes med trafikant, bilfører, passasjer, syklist, fotgjenger osv. 'Bruker' er både et dagligord og fagbegrep. Vi kunne derfor støttet oss til våre gjengse språkspill (Wittgenstein) og foreslå at definisjonen av en bruker er «den forestillingen som utløses når vi hører ordet bruker». Siden vi skal ha en hel forelesningsserie og et emne bygd rundt ordene bruk og brukere ønsker vi å oppmuntre til at vi blir mer bevisst og utvikler forestillingsevnen om hva bruk og brukere kan være. (Når jeg her skriver vi innbefatter dette ikke bare studentene, men også foreleserne på emnet).

Det at vi forholder oss til kjerneordene assosiativt (åpnende) og ikke definisjonsmessig (definitivt), kan illustreres på følgende måter:

- Tittelen på emnet er «bruk før bruk». Dette henspiller på aktiviteten å tenke på og planlegge for bruk ut fra forestillinger om hva en vil oppnå med eller antar kan komme til å kjennetegne denne bruken og de brukerne som er involvert. Design for bruk forutsetter en form for forutanelse eller antesipering av bruk og brukssituasjoner. For å få til dette trengs ikke bare kvalifisert gjetning om tingenes markeds- og brukspotensiale. Det forutsetter blant annet konkrete undersøkelser av faktiske bruker-erfaringer, evne til å sette seg i brukerens sted, utprøving av prototyper og

etiske overveielser om konsekvenser av bruk i en vid og langsiktig sammenheng.

Bruksanvisninger må for å være relevante bygge på evne til å foregripe bruksmåter.¹

- Bruk er ikke bare omgang med menneskeskapte artefakter og institusjoner, men også de som byr seg fram eller er invitter til aktivitet, som en åpen fjellvidde vi kan krysse til fots eller med ski. Et slags mellomtilfelle er stier og snarveier. De oppstår ved at noens idé om å ferdes lettere i uveisomt terreng idet den settes ut i livet etterlater menneskeskapte ferdselsårer basert på gjentatt gåing. Omgangen med ting og bruk som en foreliggende mulighet er interessant behandlet av James Gibson og hans begrep om 'affordance', forstått som «what the environment offers the individual» (Gibson 1986)
- Bruk er både villet og noe som oppstår gjennom tilfeldigheter, mer spontant eller basert på innskytelse og intuisjon. For mange år siden gikk jeg en sommerdag en lang tur i skogen og ble overrasket av ei kraftig haglskur som gjorde meg våt og kald. Helt tilfeldig fant jeg ei velbrukt og bensinluktende fleece-jakke som en skogsarbeider hadde glemt igjen. Den hang på en kvist på et stort grantre og det å ta den i bruk blei redningen den dagen.
- Bruk er vanligvis noe som gjentar seg og har form av en prosess som utfoldes over tid, men kan også være et engangstilfelle eller en isolert hendelse. Også engangsbruk er verdt å studere fordi den viser betydningen av tilfeldigheter, flaks og uflaks og menneskers evne til å gi etter for en innskytelse, improvisere, tenke nytt og kreativt eller å lære av sine feil. Som Øystein Sunde synger: «Jeg setter aldri mine bein i ei motorsag igjen»
- Bruk er ikke bare problemløsende – den kan være noe som vikler en inn i vanskeligheter av ukjent omfang. Det kan medføre at en mislykkes og utløse frustrasjon, sinne og resignasjonstendenser. Slik feilslått bruk kan også være viktige anledninger til læring, mobilisering av tålmodighet og utholdenhet for brukeren. Bruk som fiasko vil ikke minst tjene som eksempler for designere som skal utvikle løsninger for mer hensiktsmessig og vellykket bruk.
- Bruk er *situert og kontekstuell*, den skjer på et sted i en bestemt situasjon, men er sterkt preget av den større kulturelle og sosiale sammenhengen bruken utfoldes innenfor. Et lite barn lærer lekende lett å håndtere touchskjermer, teknologi som ville framstått som et komplett mysterium for mine avdøde foreldre. På den annen side ville et barn eller en ungdom strevd med å finne ut hvordan en ringer med en dreieskivetelefon uten forutgående forklaring og instruksjon. Å skjønne hvordan bruk

- ¹ Om en kjøper ei motorsag vil den gjerne ledsages av en lang bruksanvisning med stor vekt på sikkerhet og forebygging av at brukeren utsetter seg for fare. Det advares sterkt mot bruk av såkalt drop-start, en start-teknikk der brukeren holder i startsnora, bruker sagas tyngdekraft og slipper den kontrollert nedover uten at den når bakken eller berører andre objekter. Det er en litt risikabel, men rask og mye brukt metode for å starte motorsager, særlig i ulendt terreng. Advarselen speiler at forfatteren av bruksanvisningen er kjent med at drop-start forekommer og benyttes både av profesjonelle og mer uerfarne brukere.¹

er betinget av forhold utenfor den umiddelbare brukssituasjonen er noe av det vi ønsker å fokusere på i dette emnet.

- Vi har postulert et skille mellom bruker og det som brukes – det som mobiliseres i en brukssituasjon uansett om det er et redskap, teknologi, en institusjonell sammenheng eller et stykke natur. Noen ganger framstår forholdet mellom subjektet bruker og bruksobjektet mer sømløst. Vi sier noen ganger at redskapet blir en naturlig forlengelse av kroppen eller at bevegelsen eller utøvelsen av en aktivitet der artefakter inngår «setter seg i kroppen». Omvendt kan teknologien ta makt over brukeren og gjøre denne til et nesten viljeløst maskinvedheng slik tilfellet kan være i svært gjentakelsespreget arbeid.
- I sosiologen Max Webers framstilling er begrepet bruk forbundet med aktiviteter som gjentar seg og til utvikling praktiske ferdigheter: *Der hvor det finnes en faktisk mulighet for en **regelmessighet** i sosiale handlingers orientering, skal vi snakke om **bruk** når og i den grad denne muligheten **utelukkende** er gitt gjennom faktisk øvelse.* (Weber 1999: 47) Hvordan bruk er knyttet til kunnskap og for eksempel ulike nivåer for ekspertise er noe vi kommer nærmere tilbake til i forelesning om brukskunnskap.

Hensikten med dette lille notatet har vært å tygge litt på noe de fleste kjenner til, hva det er rimelig å forbinde med ordene bruk og bruker og i hvilke sammenhenger ordet dukker opp i hverdagspråk. Det gjelder også i sammenstillinger der ordet bruker inngår, for eksempel forbruker (en rolle) eller småbruker (et yrke). I noen sammenstillinger kan det gi stigmatiserende assosiasjoner, som med ordet misbruker (underforstått av et narkotisk stoff eller et rusmiddel). En super-bruker, derimot er en bruker som har nådd et slikt nivå for beherskelse (oftest av informasjonsteknologi) at de kan fungere som en del av en organisasjons støttestab uten at dette nødvendigvis er formalisert. Ordet bruker kan også «vannes ut» og tjene som samlebetegnelse for å unngå å beskrive rollen en befinner seg i mer direkte og uten omsvøp. For noen år siden var jeg på et rehabiliteringssted for opptrening etter et hjerneslag. Vi som var der for behandling ble konsekvent omtalt som brukere. Siden vi hadde det til felles at formålet med oppholdet var å håndtere en skade eller et helseproblem ville det vært mer presist og beskrivende å i stedet bruke ordet pasient.

Bruksmåter og livsform

Formuleringen 'omgang med ting og teknologi' er åpen og favner en rekke måter denne omgangen kan utfoldes, ulike grunner som foranledninger omgangen og ulike resultater av den. Martin Heidegger er i hovedverket 'væren og tid' opptatt av å tenke over det han kaller vår brukende omgang med tingene. Han mener «at den brukende omgang med tingene sier noe grunnleggende om hva det vil si å være menneske» (Eckhoff 2021: 171)

Heidegger var opptatt av hvordan vår praktiske verden. Han betraktet håndverket som en 'eksemplarisk' form for den brukende omgang med tingene. Heidegger bruker det å forholde seg til en hammer som en inngang til å forstå og sette ord på vår praktiske verden.

Her viser vi også til Tim Ingold sin detaljerte og reflekterte måte å beskrive noe så trivielt som det å skjære over en planke. (Ingold 2011). Heidegger har av enkelte blitt tolket som å være svært kritisk til teknologi og urbane verdier. Det er kanskje mer treffende å si at han var skeptisk til det en utemmet teknologi der en ikke har et reflektert forhold til dens faktiske betydning i dagens samfunn. (Eckhoff 2021: 174)

Den aktuelle livsform i rike høyteknologiske samfunn innebærer at mye av vår brukende omgang med ting medieres gjennom informasjonsteknologi. Dette gjør at denne teknologien i form av smarttelefoner, nettbrett og datamaskiner fungerer som oppmerksomhetssluk uansett om omgangen skjer i jobbsammenheng eller på fritida, om den brukes av voksne mennesker eller tjener som avlastende barnevakt.

Vår tidsalder og den nåværende livsform har blitt karakterisert som antropocen. Dette innebærer at vår virksomhet på jorda er fokusert (kanskje fiksert) på å bruke naturen og alle dens ressurser som utelukkende et middel til menneskelig utfoldelse og velstand. Dette er en brukende omgang med vårt livsmiljø som truer med å utrydde arter og forårsake en klimakrise. I siste instans kan det bety at vår livsform er sterkt preget av bruksmåter som på mellomlang sikt kan true vår eksistens. Dette viktige og alvorlige temaet kommer vi tilbake til mot slutten av forelesningsrekka.

Foran har vi introdusert ordene bruk og bruker og noen av de utallige sammenhenger disse anvendes. Vi skal både «brette ut» disse begrepene og vise bredden i tenkningen om bruk, men også gå i dybden på noen temaer vi har valgt ut. Dette utvalget er gjort ut fra en tematisk avgrensning. Sjøl om vi har startet med å ta for oss vår bruk av og omgang med enkle hverdags-ting som koppen og håndsaga, er vi i emnet framfor alt opptatt av vår omgang med teknologi. Hvordan kan vi beskrive og forstå måtene vi konstruerer og håndterer situasjoner vi er i som databrukere? Hvordan kan vi forholde oss til det som kommer ut av denne omgangen både på kort og lengre sikt? Hvordan kan vi som designere av teknologi gripe inn i normale og problematiske brukssituasjoner på en kreativ og konstruktiv måte?

Referanser

Eckhoff, A. (2021): Heidegger og håndverket. I *'Hundre år med håndverk på Maihaugen'*.

Stiftelsen Lillehammer Museum, Lillehammer

Gibson, J. (1986): *The Senses Considered as Perceptual Systems*. Allen and Unwin, London

Ingold, T (2011): *Walking the plank, mediations on a process of skill*, i *'Being Alive. Essays on movement, knowledge and description'*. Routledge, London

Weber, M. (1999): *Verdi og handling*. Pax forlag, Oslo